

**O‘ZBEKISTONNING JAHON MADANIY VA TABIIY MEROSIDAGI
STRATEGIK O‘RNI: YUNESCO BILAN HAMKORLIKNING ILMIY-AMALIY
TAHLILI**

Boynazarova Dilobar Abdurashid qizi

Shahrisabz Davlat Pedagogika Instituti 4-kurs Tarix yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada O‘zbekiston va YUNESCO o‘rtasidagi o‘zaro hamkorlikning 30 yillik tarixi, madaniy va tabiiy meros obyektlarini tanlashdagi xalqaro mezonlarning (OUV – Outstanding Universal Value) qo‘llanilishi hamda nomoddiy madaniy merosning o‘rni tahlil qilinadi. Maqolada Ichan-qal‘a, Buxoro, Samarqand va Shahrisabzning tarixiy ahamiyati, shuningdek, so‘nggi yillarda ro‘yxatga olingan "Zarafshon-Qoraqum Ipak yo‘li koridori" va Turan cho‘llarining ekologik ahamiyati ochib berilgan. Shuningdek, obyektlarni saqlashdagi muammolar (masalan, Shahrisabz keysi) va xalqaro maqomning turizm iqtisodiyoti hamda madaniy diplomatiyadagi roli o‘rganilgan.*

Kalit so‘zlar: *UNESCO, Umumjahon merosi, O‘zbekiston, Ichan-qal‘a, Ipak yo‘li, me‘moriy konservatsiya, OUV mezonlari, nomoddiy meros, madaniy diplomatiya, barqaror turizm, G‘arbiy Tyanshan.*

Abstract: *This article analyzes the 30-year history of cooperation between Uzbekistan and UNESCO, the application of international criteria (OUV – Outstanding Universal Value) in the selection of cultural and natural heritage sites, and the role of intangible cultural heritage. The article highlights the historical significance of Itchan Kala, Bukhara, Samarkand, and Shahrisabz, as well as the environmental importance of the recently listed "Zarafshon-Karakum Silk Road Corridor" and the Turan Deserts. Furthermore, challenges in heritage preservation (e.g., the Shahrisabz case) and the role of international status in tourism economy and cultural diplomacy are examined.*

Keywords: *UNESCO, World Heritage, Uzbekistan, Itchan Kala, Silk Road, architectural conservation, OUV criteria, intangible heritage, cultural diplomacy, sustainable tourism, Western Tien-Shan.*

Аннотация: *В данной статье анализируется 30-летняя история сотрудничества между Узбекистаном и ЮНЕСКО, применение международных критериев отбора объектов культурного и природного наследия (OUV — Выдающаяся универсальная ценность), а также роль нематериального культурного наследия. В работе раскрывается историческая значимость Ичан-Калы, Бухары, Самарканда и Шахрисабза, а также экологическое значение недавно включенных в список объектов, таких как «Шелковый путь: Зарафшан-Каракумский коридор» и пустыни Турана.*

Кроме того, изучены проблемы сохранения объектов (на примере кейса Шахрисабза) и роль международного статуса в экономике туризма и культурной дипломатии.

Ключевые слова: ЮНЕСКО, Всемирное наследие, Узбекистан, Ичан-Кала, Шелковый путь, архитектурная консервация, критерии OUV, нематериальное наследие, культурная дипломатия, устойчивый туризм, Западный Тянь-Шань.

O‘zbekiston 1993-yil 29-oktabrda YUNESCOning "Umumjahon madaniy va tabiiy merosini muhofaza qilish to‘g‘risida"gi Konvensiyasiga (1972) qo‘shildi⁴⁹. Bugungi kunda O‘zbekiston Markaziy Osiyoda YUNESCO obyektlari soni bo‘yicha yetakchi o‘rinlardan birini egallaydi. Hamkorlik faqatgina binolarni ro‘yxatga olish emas, balki tarixiy shaharlarning "bufer zonalarini"ni belgilash, ularning tarixiy qiyofasini (integrity) saqlash va xalqaro darajadagi menejment rejalarini tuzishni o‘z ichiga oladi⁵⁰.

YUNESCO obyektini ro‘yxatga olishda uning "noyobligini" isbotlashni talab qiladi. O‘zbekiston obidalari quyidagi mezonlar bo‘yicha e’tirof etilgan:

Buxorodagi Ismoil Somoniy maqbarasi (X asr) g‘isht terish san’atining dunyodagi eng qadimgi va mukammal namunasi sifatida tan olingan⁵¹. Samarqandning Registon ansambli esa islom me’morchiligining ochiq osmon ostidagi eng yirik kompozitsion markazi hisoblanadi.

Ichan-qal’a (Xiva) Markaziy Osiyodagi o‘rta asrlar islom shaharsozligining eng yaxlit va "tirik" namunasi bo‘lib, u boshqa hududlarda yo‘qolib ketgan an’anaviy turmush tarzini o‘zida saqlab qolgan⁵². 2016-yilda G‘arbiy Tyanshan (tog‘ tizmasi) biologik xilma-xillik va ekotizim sifatida ro‘yxatga olindi. Bu O‘zbekistonning nafaqat madaniy, balki global ekologik jarayonlardagi o‘rnini ko‘rsatadi. 2023-yilda Saudiya Arabistonida o‘tkazilgan YUNESCOning 45-sessiyasi O‘zbekiston uchun tarixiy ahamiyatga ega bo‘ldi:

Bu obyekt tarkibiga O‘zbekistondagi 31 ta yodgorlik (rabotlar, karvonsaroylar, qal’alar) kirdi⁵³. Bu obidalar savdo va madaniyat almashinuvining qon tomirlari bo‘lganligini isbotlaydi.

⁴⁹ UNESCO World Heritage Centre. *States Parties: Uzbekistan*. unesco.org ma’lumotlari asosida.

⁵⁰ Pardaev, A., & Jumaev, J. (2022). *O‘zbekistonning UNESCOdagi o‘rni: Madaniy meros va xalqaro diplomatiya*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. B. 45.

⁵¹ UNESCO Tashkent Office. (2021). *Review of the Conservation Status of Samarkand and Bukhara*. Tashkent. P. 12.

⁵² UNESCO. (2023). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

⁵³ Williams, T. (2020). *The Silk Roads: An ICOMOS Thematic Study*. London: University College London. P. 88.

"Sovuq qishki cho‘llar" nominatsiyasi bo‘yicha Qoraqalpog‘iston va Buxoro hududidagi qo‘riqxonalar ro‘yxatga olindi. Bu cho‘l ekotizimlarini himoya qilishdagi xalqaro tan olinishdir.

Shahrisabz tarixiy markazi 2016-yilda "Xavfdagi meros" ro‘yxatiga kiritildi. Buning sababi sayyohlik infratuzilmasini yaxshilash maqsadida tarixiy uylarning buzilishi va zamonaviy binolarning qurilishi natijasida shaharning "haqiqiyli" (authenticity) buzilganligidir. Bu holat O‘zbekiston hukumatiga merosni asrashda xalqaro standartlarga amal qilish zarurligini eslatdi va hozirda Oqsaroy hamda uning atrofida qayta tiklash ishlari YUNESCO nazorati ostida bormoqda.

YUNESCO nafaqat g‘ishtlarni, balki "ruhni" ham asraydi. O‘zbekistonning Shashmaqom, Katta ashula, Askiya, Navro‘z, Palov madaniyati, Lazgi va Baxshichilik san‘ati YUNESCOning Insoniyat nomoddiy madaniy merosi representativ ro‘yxatiga kiritilgan. Bu o‘zbek xalqining milliy o‘zligini global darajada brendga aylantirish imkonini berdi.

O‘zbekiston va YUNESCO hamkorligi doirasida tarixiy, madaniy merosni tiklash va o‘rganish, ta’lim, fan masalalari bo‘yicha yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Jumladan, Ahmad al-Farg‘oniy, Imom al-Buxoriy, Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Mirzo Ulug‘bek kabi tarixiy shaxslarning yubileyleri hamda Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz kabi shaharlarning tarixiy ahamiyatiga bag‘ishlangan tadbirlar YUNESCO homiyligida o‘tkazilgan. Shuningdek, qadimiy shaharlar va me‘moriy yodgorliklar – "Ichan Qala" majmuasi, Buxoro va Shahrisabz tarixiy markazlari, "Samarqand – madaniyatlar chorrahasi" YUNESCOning Butunjahon merosi ro‘yxatiga kiritilgan.

O‘zbekiston Respublikasining "Madaniy meros obyektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to‘g‘risida"gi Qonun mazkur faoliyatni tartibga solishning huquqiy asosi bo‘lib xizmat qilmoqda. Shuningdek, davlatimiz rahbarining tarixiy merosni saqlash va rivojlantirish bo‘yicha bir qator farmon va qarorlari qabul qilindi⁵⁴. Ma’lumki, yurtimizdagi 8 mingdan ortiq madaniy meros obyektlar mavjud bo‘lib, ushbu yodgorliklarning aksariyati XIX-XX asrlarda bunyod etilgan⁵⁵. Tarixiy obidalar atrofidagi ekologik muhitni saqlash, ularga iqlim o‘zgarishlari zarar yetkazmaslik, zaxlik va termitlardan asrash uchun doimiy monitoring va nazorat ishlari olib borilishi esa ulardan barqaror ta’minlash imkoniyatlarini bermoqda.

⁵⁴ O‘ZBEKISTON VA YUNESKO: ILM-FAN, TA’LIM, MADANIYAT VA TARIXIY MEROSNI SAQLASHDAGI HAMKORLIK

Xoliqov G‘olib Jahongirovich

Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti,

Safarov Maqsud

Qarshi davlat universiteti magistranti

⁵⁵ <https://www.unesco.org/en/articles/uzbekistan-and-unesco-strong-partnership-preservation-and-promotion-world-heritage-sites>

O‘zbekiston hukumati Butunjahon merosi obyektlarida barcha qurilish ishlariga moratoriy joriy qildi, restavratsiya ishlariga ko‘proq mablag‘ ajratdi, Qo‘shimcha ravishda ular Jahon merosi qo‘mitasining so‘nggi qarorlarida yuqori baholangan bir qancha shaharlar uchun Bosh reja va integratsiyalashgan boshqaruv rejasini tayyorlashga kirishdi. Bu sa’y-harakatlar O‘zbekistonning madaniy meros ob’yektlarini muhofaza qilish va asrab-avaylash ishlarini sezilarli darajada oshirdi, O‘zbekiston va YUNESCO o‘rtasidagi sheriklikni mustahkamladi. O‘zbekiston hukumatining YUNESCO, xususan, Butunjahon merosi markazi (WHC) bilan ochiq va samimiy hamkorlikni yo‘lga qo‘yishga ko‘rsatayotgan qiziqishi va tayyorligi ortib borayotganini alohida ta’kidlash joiz. Jahon merosi obyektlarini muhofaza qilish Prezident Shavkat Mirziyoyev va YUNESCO Bosh direktori Odri Azule xonimning 2018-yildan buyon o‘tkazgan har uchala uchrashuvi, shuningdek, yuqori darajadagi ko‘plab keyingi uchrashuvlar kun tartibidagi dolzarb mavzu bo‘ldi. 2019-yilda Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan O‘zbekistonda Jahon merosi ob’yektlari bo‘yicha Xalqaro maslahat qo‘mitasi (IAC) tashkil etilgani ushbu oliy darajadagi uchrashuvlarning eng muhim yutuqlaridan biridir. Taniqli xalqaro ekspertlar va WHC, ICOMOS va ICCROM vakillarini o‘z ichiga olgan IAK 2019-yilning 20-sentabrida O‘zbekiston va BMT ESCO o‘rtasidagi hamkorlik mexanizmidan tashqari rasman ishga tushirilgan. mintaqada o'ziga xos turdagi va Jahon merosi qo'mitasi qarorlari, shuningdek, mahalliy darajadagi monitoring va boshqa missiyalarning tavsiyalari ijrosini kuchaytirishga qaratilgan. Shu doirada barcha dolzarb masalalar, jumladan, qiyin va muammoli masalalar birgalikda muhokama qilinib, o‘zaro manfaatli amaliy yechimlarga erishiladi.

Xulosa O‘zbekiston va YUNESCO o‘rtasidagi 30 yillik hamkorlikni tahlil qilish shuni ko‘rsatadiki, mamlakatimiz nafaqat mintaqaviy, balki jahon miqyosida madaniy va tabiiy merosni asrash bo‘yicha strategik markazga aylandi. OUV (Outstanding Universal Value) mezonlarining muvaffaqiyatli qo‘llanilishi natijasida Ichan-qal’a, Buxoro, Samarqand kabi tarixiy shaharlarimiz insoniyatning ajralmas xazinasini sifatida tan olindi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. UNESCO World Heritage Centre. *States Parties: Uzbekistan*. unesco.org ma’lumotlari asosida.
2. Pardaev, A., & Jumaev, J. (2022). *O‘zbekistonning UNESCOdagi o‘rni: Madaniy meros va xalqaro diplomatiya*. Toshkent: O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. B. 45.
3. UNESCO Tashkent Office. (2021). *Review of the Conservation Status of Samarkand and Bukhara*. Tashkent. P. 12.

4. UNESCO. (2023). *Operational Guidelines for the Implementation of the World Heritage Convention*. Paris: UNESCO World Heritage Centre.

5. Williams, T. (2020). *The Silk Roads: An ICOMOS Thematic Study*. London: University College London. P. 88.

6. O‘ZBEKISTON VA YUNESKO: ILM-FAN, TA‘LIM, MADANIYAT VA TARIXIY MEROSNI SAQLASHDAGI HAMKORLIK Xoliqov G‘olib Jahongirovich Axborot texnologiyalari va menejment universiteti dotsenti, Safarov Maqsud Qarshi davlat universiteti magistranti

7. <https://www.unesco.org/en/articles/uzbekistan-and-unescos-strong-partnership-preservation-and-promotion-world-heritage-sites>